

Vonzások és taszítások erőtere: Közép-Európa

(R. J. W. Evans: *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Essays on Central Europe*, c. 1683–1867. Oxford University Press, 2006. 337 oldal)

Robert J. W. Evans a Habsburg Birodalom történetének avatott szakembere, akinek nevét mindenekelőtt *The Making of the Habsburg Monarchy* című könyve tette ismertté. E kötete a birodalom 16–17. századi történetét tárta elénk, azt a folyamatot, ahogy a magyarországi és a cseh-morvatországi terjeszkedés után kialakult birodalom konszolidálódott, kialakultak alapvető szerkezeti sajátosságai. Most tárgyalásra kerülő könyve az ezt követő évszázadok történetéről írott tanulmányainak szerkesztett füzére. A szó eredeti értelmében vett esszék ezek az írások: nem részletek tisztázására összpontosító analízisek – bár némely pontokon nagyon is finom rajzolatot tárnak elénk –, hanem áttekintő összefoglalások a tárgyalt térség több évszázadot átfogó történeti problémáinak némelyikéről. Különálló tanulmányok, mégis a szerkesztés folyamán elhelyezett előre- és hátrautalások hálójával igyekezett a szerző összefüggő egészzé szerkeszteni könyvét. Az előszóban figyelmeztet: az összefoglaló jelleg ellenére nem valamiféle „bevezetés”-t nyújt a térség 18–19. századi történetébe, inkább egy-egy problémakör gondolatébresztő vázlatát, megmutatandó az angolszász olvasóközönségnek, miért lehet érdekes napjainkban is e térség történelmével foglalkozni.

Az írások legnagyobb erőnye – s ebben a szerző nemigen talál riválisokra – a természetes átjárás a német–oszlákra – a magyar és a cseh, illetve szlovák historiográfiai hagyományok és irodalom között, kiegészítve az angol történeti irodalom problémaközpontúságával és élvezhető, olvasmányos stílusával. A 19–20. században önmagát tu-

dománnyá szervező történetírás nemzeti történelmek egységeibe szabdalta a múlt és saját korának történeteit is. A nemzeti történetírások egymástól eltérő nézőpontjai, sajátos problémagócái a mai napig is meghatározzák a Habsburg Birodalom történetéről született munkákat. Evans jól ismeri e történetírások kutatási eredményeit, s azokat sikerrel szintetizálja egy – ahogy maga egy helyütt megfogalmazza – „pánmonarchikus perspektívában” („*pan-monarchical perspective*”, 195. old.). Így azután mintegy tükröt is tart e történetírások elé. Igen megszívlelendő lehet például az a megjegyzése, hogy a magyar történetírás a mai napig nagymértékben építi ítéleteit a kortársak axiómáira az Ausztria és Magyarország közötti közjogi viszony tekintetében, amennyiben magától értetődőnek veszi, hogy a „nemzeti üdvözülés” („*national salvation*”) útja „a teljesen autonóm törvényhozás”-on („*fully autonomous representative institutions*”) keresztül vezetett, jobban mondva vezetett volna. (191. old.) S aztán ebből a perspektívából nézve fogalmazza meg ítéleteit megvalósult és papíron maradt tervek-ről és intézményekről egyaránt.

A kötetben megjelent tanulmányok négy tematikai egységbe rendezve (Abszolutista felvilágosodás, Nemzetek felemelkedése, Régiók és egymásra gyakorolt hatásaik, A forradalom és ami utána következik) a felvilágosult abszolutizmustól kezdve a dualizmus létrejöttéig kísérik figyelemmel a birodalom történetét. Igen izgalmas és sorsdöntő volt ez a periódus, hiszen két nagy kísérlet zajlott a Habsburg központi adminisztráció részéről, hogy modern centralizált állammá kovácsolják össze a régi típusú dinasztikus birodalmat: II. József kísérlete és az 1848–1849-es forradalmakat követő neoabszolutizmusé. Mindkettő eredménytelenül zárult. A másik póluson ugyanakkor a modern nacionalizmus jegyében színre lépő

nemzeti mozgalmak megkezdték nemzeti társadalmuk és kultúrájuk megszervezését, s nemzetüket a politikai–állami szerveződés „természetes” alapegységének tekintve a nemzetállamiság ismérveit is érvényre kívánták juttatni – ha megszorításokkal is –, a birodalmi kereteken belül, esetenként azokon kívül is. Mindez aztán a politikai irányzatok és törekvések bonyolult szövevényét eredményezte, melyben a szerző biztos kézzel kalauzolja olvasóját. A tárgyalt problémák köre igen széles: nemzeti identitás, felekezatiség, e kettő egymásra hatása, a felvilágosodás hatásai a kultúra, a politika területén, csehek, németek, erdélyi szászok, magyarok, osztrák–németek és „németor-szági” németek politikai programjai, koncepciók a Habsburg Birodalom kívánatos szerkezetéről, II. József kormányzata, a neoabszolutizmus két évtizede, a Közép-Európa fogalom genezise és változásai. Mindenekelőtt három fő probléma foglalkoztatja a szerzőt, melyek a különböző tematikájú írásokon is mindvégig érzékelhetők: melyek voltak az e sok szempontból igen heterogén birodalom alkotórészeit összefogó struktúrák, intézmények, hagyományok és személyek; milyen volt a birodalom három lényeges népességének, az osztrák–németeknek, a magyaroknak és a cseheknek az egymásról alkotott képe; s mi akadályozta a szorosabb integrációt?

A legfontosabb integráló tényezőt minden bizonnyal az egymásra utaltság érzése jelentette, hiszen a nacionalizmus fénykorában is a birodalmat alkotó szinte minden nép politikai elitjén belül meghatározó súlyt képviseltek azok, akik szükségesnek tartottak egy nagyobb államalakulatot Európa e részén e kis népek összefogására – minden ellentét ellenére is. Az egymásról alkotott képet ennek megfelelően igencsak egymásnak ellentmondó elemek formálták: egymás kultúrájának vonzása, ugyanakkor begyepesedett kollektív sztereotípiák és a politikai elitiek egymásban riválist látó szemlélete, hogy csak a legfontosabbakat említsük.

Különösen érdekesek a magyar olvasó számára a Magyarország és Csehország pozícióját, hagyományait összehasonlító tanulmányok, melyek a vonzó- és taszítóerők együttes jelenlétét mutatják be a birodalom e két fontos országa elitjének gondolkodásában.

Nemcsak a politikatörténet eseményeit használja fel elemzéseiben a szerző: igen nagy figyelmet szentel a vallás, a tudomány, a művészetek integratív és szétválasztó funkcióinak. Igen lényeges jellemzője e tanulmányoknak továbbá az, hogy miközben nemzeti, felekezeti stb. csoportokat átfogó, „madártávlatú” elemzéseket olvashatunk, nem tűnnek el a szerző perspektívájából az egyének sem: láthatóan tudatosan törekszik arra, hogy az általános megállapításokat egy-egy konkrét történeti szereplő életútjának a felvillantásával hozza „kézzelfogható” közelségbe. S nemcsak azokról emlékezik meg, akiknek a nemzeti történetírások kiemelt jelentőséget tulajdonítanak a mai napig – sőt, elsősorban nem velük foglalkozik, hiszen ezen hősök nagy része a nemzetek „ébredése” korában a saját identitás megerősítésének jegyében éppen inkább a riválisnak tekintett másik nemzet(ek)től való elválasztó elemeket hangsúlyozta, s nem az összekötő kapcsolatokat. Evans könyvében sokkal inkább a királyi–császári tisztviselő hivatalnokok, az egyes kultúrák határvonalain át- meg átjáró értelmiségiek, a birodalom különböző országaiban birtokokkal rendelkező arisztokrata családok tagjai, a császári családot odaadón szolgáló külföldiek jelennek meg, akiknek egyébként csak a nemzeti történetírások figyelmének periferiáján jut hely.

Nagy erénye ezen esszéknek a gondolatmenet tágassága mellett a ténybeli pontosság. Elenyésző számban találhatók nem vagy nem egészen pontos tényközlések az írásokban, a nagyívű összehasonlításokra törő munkákban olykor tapasztalható bosszantó felületesség a tényközlésben egyáltalán nem jellemzi ezt a munkát.

Sikerült a szerzőnek koherens egészzé szerkeszteni a nagyon különböző időpontokban született írásokat. Mindazonáltal egy szerkesztésbeli következetlenséget érdemes azért megemlíteni: nem egészen következetes a szerző abban a tekintetben, hogy a jóval korábban született írásai esetében mennyire frissítette fel jegyzetapparátusát. Vannak olyan tanulmányok, ahol a felfrissítés részben vagy egészben megtörtént, s vannak, ahol nem, így e tekintetben némi bizonytalanság ébred az olvasóban.

Robert R. J. Evans munkássága méltán ismert a magyarországi történészek számára, ugyanakkor műveiből eddig nagyon kevés jelent meg magyar nyelven is.¹ Igen örövendetes lenne, ha legalább egy válogatás ezen tanulmánykötet írásaiból magyar nyelven is napvilágot láthatna. Eddig ismeretlen perspektívát és színt villanthatna fel a magyar olvasóközönség számára.

DEÁK ÁGNES

¹ A Robert J. W. Evans-szel készült interjút és művei bibliográfiáját lásd: „*Én Magyarországot nyugati szomszédainak kutatása felől érkeztem el a magyar történelemhez*”. Aetas, 21. (2006) 4. sz. 171–180.

Számunk szerzői

BARÁTH KATALIN	történész, Budapest
BORUS GYÖRGY	történész, Debreceni Egyetem
DEÁK ÁGNES	történész, Szegedi Tudományegyetem
GERHARD PÉTER	levéltáros, Budapest Főváros Levéltára
HAHNER PÉTER	történész, Pécsi Tudományegyetem
KÖKÉNY ANDREA	történész, Szegedi Tudományegyetem
LÉVAI CSABA	történész, Debreceni Egyetem
NOVÁK GYÖRGY	történész, Szegedi Tudományegyetem
NOVÁK VERONIKA	történész, Eötvös Lóránd Tudományegyetem
PETERECZ ZOLTÁN	PhD hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem
SZÁSZ GÉZA	történész, Szegedi Tudományegyetem
TAMÁS ÁGNES	egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem
TÓTH PÉTER	PhD hallgató, Eötvös Lóránd Tudományegyetem
VAJDA ZOLTÁN	történész, Szegedi Tudományegyetem
VIDA ISTVÁN KORNÉL	történész, Debreceni Egyetem
WOOD, GORDON S.	történész, Brown University, Egyesült Államok

A fordításokat LÉVAI CSABA, NOVÁK GYÖRGY, SZÁSZ GÉZA és VAJDA ZOLTÁN készítették.

Contents

Essays

GYÖRGY BORUS

- The Shift in English National Sentiment in 1673: The Preconditions
of the Glorious Revolution 5

ZOLTÁN VAJDA

- Civilization and Stability: The Ideas of David Hume and James
Madison on the Republic and Factions 19

PÉTER HAHNER

- “...Vice Leaning on the Arm of Crime...” Chateaubriand in Saint-
Denis 33

ANDREA KÖKÉNY

- The Texas War of Independence in the Local Press 53

ISTVÁN KORNÉL VIDA

- “Friends of a Long Oppressed Race”: Hungarian Soldiers in the
Colored Regiments in the American Civil War 68

Workshop

CSABA LÉVAI

- Politics, Media and History Writing: The Case of Thomas Jefferson
and Sally Hemings 83

GÉZA SZÁSZ

- An Exotic Country or the Democracy of Money? The Transformation
of the Image of the USA in July Monarchy France 95

FRANÇOIS-RENÉ DE CHATEAUBRIAND

- Travels in America (parts) (Translated by Géza Szász) 108

PÉTER TÓTH

- American Military Thought in World War I 112

ZOLTÁN PETERECZ

- A Peculiar Triangle: Economic and Political Relations of the USA,
the League of Nations and Latin America 129

Theory and method

VERONIKA NOVÁK

- The Urban Space in Theory and Practice: Research into the Medieval
and Early Modern Social Space in Western Europe 138

Sources

GYÖRGY NOVÁK

- A Source on the Legal Historical Background of the Salem Witchcraft Trials. Introduction 151
- Samuel Willard, Some Miscellany Observations On Our Present Debates In a Dialogue Between S. & B. Philadelphia, 1692 (Translated by György Novák) 159

Beyond the Borders

- “To be an American is ... to believe in certain things...” (An interview with US historian Gordon S. Wood) (Interview by Csaba Lévai and Zoltán Vajda) 172
- GORDON S. WOOD
- The Origins of American Constitutionalism 179
- A bibliography of Gordon S. Wood’s works 186

Reviews

- New Paths into the Historical Research of Stereotypes
(Hans Henning Hahn–Elena Mannová (Hrsg.): *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung*, Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, Frankfurt am Main, 2007.)
- ÁGNES TAMÁS 188
- Marriages in Crisis
(Mátay Mónika: *Törvénytörési játzmák: válás Debrecenben 1793–1848*. Csokonai Kiadó, Debrecen, 2006.)
- PÉTER GERHARD 193
- A Need for Changing Perspective
(Zsombékok. *Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon. Szerkesztette: Kövér György. Századvég, Budapest, 2006.*)
- KATALIN BARÁTH 196
- A Forcefield of Attraction and Repulsion: Central Europe
(R. J. W. Evans: *Austria, Hungary, and the Habsburgs. Essays on Central Europe, c. 1683–1867*. Oxford University Press, 2006.)
- ÁGNES DEAK 201

- Authors 205

Az AETAS történettudományi folyóirat. Megjelenik évente négy alkalommal. Kiadója az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület. A lap főként történeti tárgyú tanulmányokat, forrásokat, kritikákat, ismertetéseket, interjúkat közöl, de szívesen fogad írásokat a társadalomtudományok más ágaiból is.

*

Az AETAS megjelenését döntően alapítványi támogatás teszi lehetővé. Az AETAS több vagy akár egy száma is megrendelhető a szerkesztőség címén.

A folyóirat előfizetési díja egy évre 2400 Ft+postaköltség.

A lap ára egy szám megrendelése esetén 600 Ft+postaköltség,
könyvesboltban 800 Ft.

*

Az AETAS-t a szerkesztőség terjeszti. A lap megvásárolható:

Budapest: Teleki Téka, VIII. ker., Bródy Sándor u. 46.;

Kis Magister Könyvkereskedés, V. ker., Magyar u. 40.;

Írók Boltja, VI. ker., Parnasszus Kft., Andrássy út 45.;

ELTE BTK könyvtár, VIII. ker., Múzeum krt. 6–8.;

Gondolat Könyvesház, X. ker., Károlyi Mihály u. 16.;

Könyvtárellátó Kht., XIII. ker., Váci út 19.;

Magiszter Könyvesbolt, V. ker., Városház u. 1.

Szeged: Katedrális Bt., Sík Sándor Könyvesbolt, Oskola u. 27.,

Könyv- és Jegyzetbolt, Vitéz u.;

Egyetemi könyvtár, Petőfi S. sgt.

Miskolc: Fókusz Könyvesbolt, Pátria üzletház;

Bibliofil Kft., Kazinczy Könyvesbolt, Széchenyi u. 33.

Pécs: PTE Iskolaszövetkezet Könyvesbolt, Ifjúság út 6.;

PTE Társadalomtudományi Szakkönyvtár, Rókus u. 2.

*

Kiadja az AETAS Könyv- és Lapkiadó Egyesület

6701 Szeged, Pf. 1179.

Telefon: 62/313-221

e-mail: aetas@mail.u-szeged.hu

<http://www.aetas.hu>

Felelős kiadó: Deák Ágnes

Olvasószerkesztő: Horváthné Szélpál Mária

Szerkesztőségi titkár: Tóth Hajnalka

A borítót tervezte: Annus Gábor

Nyomdai munkálatok: E-press Kft., Szeged.

ISSN 0237-7934

Bolti ár: 800,- Ft
Előfizetőknek: 600,- Ft

„... az Egyesült Államok nem tekinthető nemzetnek a szó megszokott értelmében. Amerikainak lenni nem azt jelenti, hogy az ember egy adott nemzeti identitással bíró személy, hanem azt, hogy hisz bizonyos dolgokban, mégpedig azokban az intézményekben és értékekben, amelyek ezekhez, az általunk alapításnak nevezett, 18. század végi eseményhez köthetők, és amelyek összekötnék bennünket: ennek dokumentumai az Alkotmány vagy a Függetlenségi Nyilatkozat. Az amerikai nép minden eszménye, legfontosabb vágyaink ebből az időszakból származnak. Szabadság, egyenlőség, hitünk az alkotmányosságban, az önkormányzatiságban, valamint a hétköznapi ember jólétének fontosságában, az összes intézményünk – a Kongresszus, a Legfelsőbb Bíróság, az elnöki intézmény, a föderális állam – ebben a pillanatban jött létre. Következésképpen annak érdekében, hogy megerősítsük a magunk számára, mik is vagyunk valójában mint nép, szükségszerűen visszanyúlunk ehhez az időszakhoz, hogy felfrissüljünk, hogy lássuk, kik is vagyunk mi valójában mint nemzet. A mi nemzeti identitásunk nem egy egyértelmű valami, mivel annyi különféle etnicitás, faj és vallás található Amerikában. Nem könnyű dolog megmondani, hogy kicsoda is ez az amerikai ember. Valakit amerikaivá az tesz, hogy hisz bizonyos dolgokban. Így aztán állandóan visszanyúlunk ezeknek az elképzeléseknek a forrásaihoz, és visszamegyünk az alapítókhoz, akik megalkották ezeket az intézményeket és kialakították az eredeti elképzeléseket. Amíg létezik az amerikai köztársaság, addig mindig vissza fogunk térni az alapítás időszakához. Nézetem szerint ezért van tehát az, hogy ezeknek az alapítóknak mindig különleges helyük lesz számunkra mint nemzet számára.”

Gordon S. Wood amerikai történésszel készült interjúnkat
számunk 172–178. oldalán olvashatják.
